

Jak puszcę chroniono i jak w 300 lat wycięto sąsiednią puszcę

Białowieża – Przewodnik osobisty

Do wieku XVI tereny wokół Puszczy Białowieskiej były słabo zaludnione. Od północy rosły puszcze Błudowska, Jałowska i Świsłocka (na północ od koryta Narwi). Jak pisze T. Samojlik („Antropogenne przemiany środowiska Puszczy Białowieskiej do końca XVIII wieku”, PAN ZBS 2007) najwcześniejsze dane pozwalające na odtworzenie zasięgu Puszczy Białowieskiej pochodzą z XVI wieku. Aż pod Bielsk Podlaski ciągnęły się lasy Puszczy Bielskiej, przylegającej do Białowieskiej. Od południa przylegała do niej Puszcza Kamieniecka a od południowego wschodu Szereszewska. Puszcze Kamieniecka i Białowieska były puszcami królewskimi (w roku 1589 puszcza została wydzielona z domen państwowych i weszła w skład dóbr stołowych – służących utrzymaniu dworu). Administrowali puszcami królewskimi przeważnie starostowie, w XVII wieku takim białowieskim zarządcą a zarazem dzierżawcą był T. Doenhoff, będący zarazem starostą kamienieckim. Ochroną, pod kątem przede wszystkim ochrony zwierzyny, zajmowały się jednak inne służby stanowiące urząd łowiecki: łowczy i podlegli mu podłowczowie, leśniczowie, podleśniczowie, strażnicy, strzelcy i najniżej w hierarchii usytuowani osocznicy, a prócz nich także myśliwcy i dziesiątnicy (T. Więcko). Dwór leśniczego, będący ośrodkiem administracyjnym puszczy znajdował się wówczas w Jamnie, folwarku położonym między Królowym Mostem (obecnie Kamieniuki) i Kamieńcem Litewskim (dzisiaj Kamieniec). Zniszczony został podczas wojen w II połowie XVII wieku. Jak widzimy była to rozbudowana struktura administracji i służb pozwalająca na ochronę królewskiej własności. Za Władysława IV ordynacja puszc królewskich z 1641 roku wprowadziła właściwie ścisłą ochronę puszc koronnych (T. Samojlik). W następnych latach, kiedy oddawano w dzierżawę leśnictwa, w kontraktach zastrzegano, że nie obejmują one zgody na wyrób towarów leśnych. Inaczej wyglądała sytuacja w sąsiadujących lasach prywatnych. W pierwszej połowie XVI w. Puszcza Białowieska i Bielska wraz z przyległymi były najrozleglejszym obszarem leśnym Podlasia. D. Fionik cytuje zapis z 1536 r. mówiący: *od wsi Dobriniewa (Dobrzyniewa – dzisiaj w pobliżu Białegostoku) idut wielkije lesy aż do Bielska i bory*. Zmiany zaczęły się kiedy w roku 1520 powołano nowe województwo podlaskie, a w 1533 królowa Bona wykupiła dobra w okolicach puszczy i rozpoczęła reformę rolną zwaną pomiara włóczną (włóka w tym przypadku wynosiła 21,3 ha powierzchni). Reforma ta polegała na wymianie gruntów i ich komasowaniu. Każdemu gospodarstwu przydzielono jedną włókę ziemi, a z pozostałych ziem tworzone folwarki. Przez środek nowych wsi wytyczano *niwę siedzibną* z zagonami pod zabudowę i wszystkich obowiązywał jednolity kształt zagrody. W ten sposób z rozproszonych osad zaczęły powstawać zwarte wsie zwane ulicówkami, które do dzisiaj są charakterystyczne dla Podlasia. Zmienił się całkowicie dotychczasowy krajobraz podlaski. Możemy powiedzieć, że od mniej więcej połowy XVI wieku zaczyna się intensywna kolonizacja okolic Puszczy Białowieskiej. Nowe wsie przypisane są rozwijającym się miastom takim jak Kleszczele i Narew oraz folwarkom. Majątki szlacheckie wokół puszczy, jak pisze O. Hedemann, miały 23 wchodów. Nie pobierano od nich, ani od chłopów im poddanych pracujących jako siła robocza w lesie, żadnych opłat. Powstają też wsie osoczników i strzelców chroniących zwierzynę w Puszczy Białowieskiej. Ta grupa też miała wchody, lecz uwarunkowane pracą i płatne daninami. By zachęcić chłopów do osadnictwa na terenach Puszczy Bielskiej osadzanie wsi odbywało się na „surowym korzeniu” (*syrom koreniu*), a to znaczyło, że za wykarczowanie lasu, w zależności od skali trudności, było się zwolnionym od podatków od dziesięciu do nawet dwudziestu lat. Pod koniec XVI wieku Anna Jagiellonka a później Zygmunt III darują po wsze czasy miastu Bielsk także las wydzielony w Puszczy Białowieskiej. Ponieważ w Bielsku solono i ładowano do beczek zwierzynę upolowaną w Puszczy Białowieskiej, ludność, oprócz wyrębu sąsiedniego lasu na maszty i budulec, wycinała też dęby na beczki, które musiano dostarczać do bielskiego zamku. Nic więc dziwnego, że las wokół zniknął

szybko. Z południa napływała ludność pochodzenia ukraińskiego, a z północnego wschodu białoruskiego. Kiedy w roku 1569 powstała Rzeczpospolita Obojga Narodów, Podlasie weszło w skład Korony, a Puszcza Białowieska pozostała w Wielkim Księstwie Litewskim. Nowe osadnictwo dotarło do samych jej granic w XVII w. Na północy puszczy, w 1638 roku rudnik mazowiecki Tomasz Wydra-Polkowski dał początek miasteczku Narewka. Wówczas też powstały kolejne wsie osockie do pilnowania puszczy i pracy w niej (m.in. Orzeszkowo, Dubiny). Potop szwedzki i kolejne wojny wstrzymały rozwój osadnictwa i było ono ponownie kontynuowane dopiero w drugiej połowie XVIII w. Wówczas Puszcza Bielska ostatecznie zniknęła z powierzchni ziemi, a jedyną jej pozostałością jest przyłączona dzisiaj do Białowieskiej Puszcza Ładzka. Szczególną atrakcją jest rosnący w pobliżu tej puszczy olbrzymi, samotny dąb.

Puszcza Białowieska. Fot. Janusz Korbel

Jadąc drogą prowadzącą z Hajnówki w kierunku Narwi (a dalej do Białegostoku), poruszając się w kierunku północnym, po prawej stronie przez wiele kilometrów widzimy w oddali ścianę lasu. Na odcinku do miejscowości Nowosady jest to ściana Puszczy Białowieskiej. Przed kilkuset laty droga wiodła tutaj przez granice między dwiema puszciami: po stronie wschodniej była Puszcza Białowieska, a po zachodniej Puszcza Bielska. Miejscowość Dubiny (nazwa pochodzi oczywiście od ruskiego słowa dub - dąb), którą mijamy zaraz za Hajnówką, z charakterystyczną zabudową z czasów pomiaru włócznej, ustawioną szczytem do drogi, jeszcze w XVII wiecznych inwentarzach wymieniana jest jako uroczysko w Puszczy Ładzkiej. W roku 1764 jest już wspomniana jako siedziba osoczników. Na miejscu wycinanego lasu powstawały osady. W Dubinach zwraca uwagę zamykająca perspektywę ulicy murowana cerkiew prawosławna pw. Zaśnięcia NMP, wybudowana ok. 1867 r.

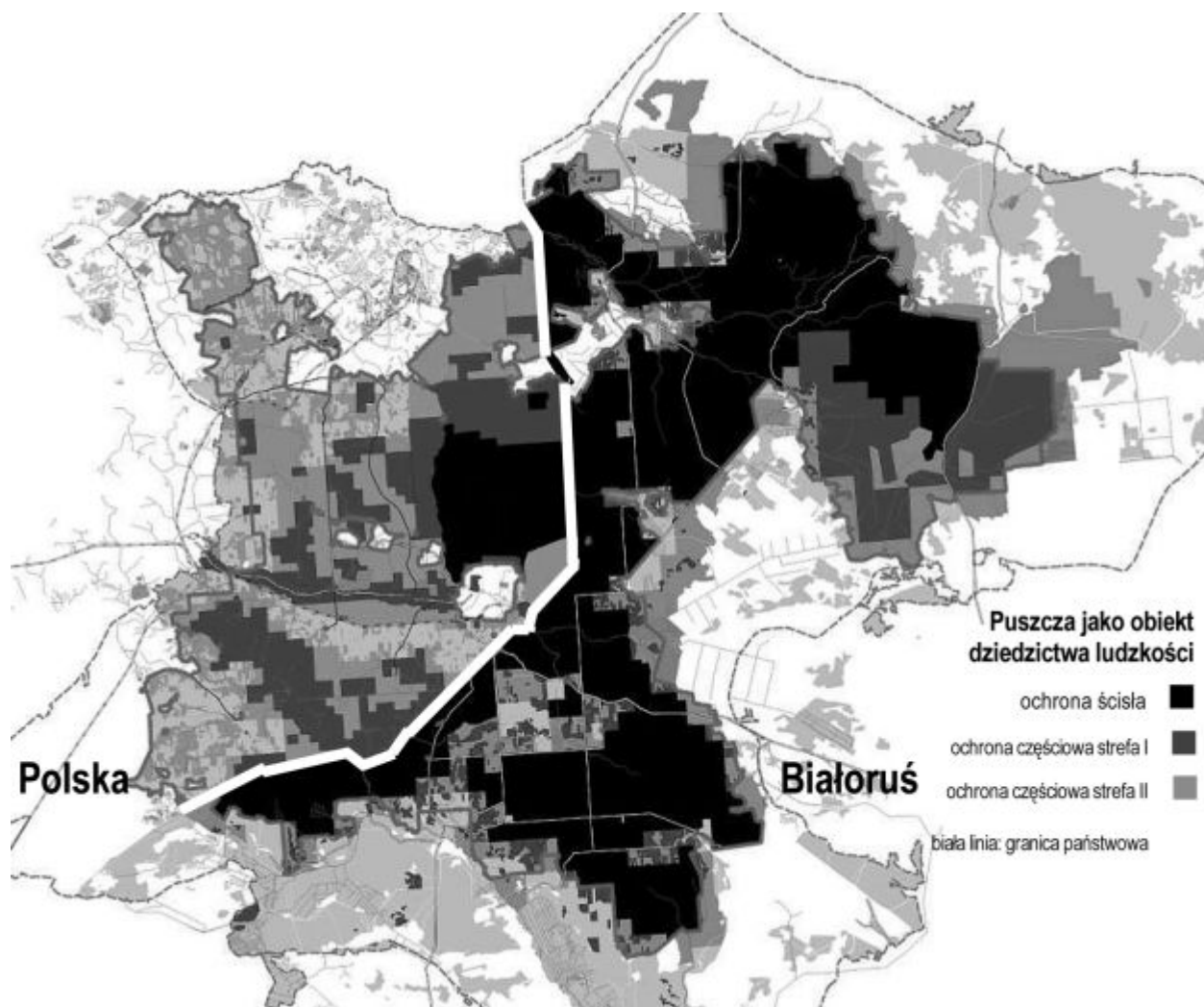
W następnej miejscowości, Nowosadach, droga rozwidła się. Ku wschodowi prowadzi do Narewki, natomiast na północny zachód kierujemy się w stronę Narwi. Mijamy niewielką wieś o nazwie Holakowa Szyja (wieś powstała w miejscu suchego przejścia - szyi - przez bagniska, a Holak to imię) i widoczna na wschodzie w oddali ściana lasu to już Puszcza Ładzka - ostatnia pozostałość po Puszczy Bielskiej.

Wejście na teren cerkwi w Łosince. Fot. Janusz Korbel

Nazwa Puszcza Ładzka pochodzi od małej dziś osady Lady, leżącej nad rzeczką Łoknicą, ok. 10 km na zachód od naszej drogi. W 1570 r. powstał tam folwark leśniczego Puszczy Bielskiej. Tereny rolne zostały tutaj wydarte lasowi w XVII i XVIII wieku. Pole wydarte puszczy nazywano *łędo* – stąd wzięła się nazwa Lady. Pod koniec sierpnia 1784 we dworze folwarku Lada zatrzymał się orszak Stanisława Augusta Poniatowskiego w drodze na polowanie w Puszczy Białowieskiej (po drodze na sejm w Grodnie). Po zachodniej stronie drogi znajduje się wieś Łosinka (jej nazwa pochodzi od rzeczki Łosinicy, a ta z kolei od słowa łoś, łosina – rzeczka), powstała pod koniec XVIII wieku, z zabytkową, drewnianą cerkwią prawosławną pw. św. Apostoła Jakuba z 2 połowy XIX wieku i starszą cerkwią cmentarną, pierwotnie greckokatolicką, pw. św. Jerzego, pochodzącą z 1779 r. Nieco dalej na zachód, w Kotłówcze w połowie XVIII wieku powstał folwark. Natomiast po stronie wschodniej możemy skręcić w kierunku wsi Grodzisko. Wieś ta, podobnie jak leżące nieco na północy Przybudki i Krzywiec, została założona w latach 1765–1772. Znając te daty możemy dokładnie określić kiedy wycięto tutaj puszcę. Właśnie przy drodze prowadzącej z Grodziska do Przybudek stoi **ogromny, malowniczy, samotny dąb o obwodzie około 550 cm**, będący pomnikiem przyrody. Przy jego pniu spoczywają duże głazy wyciągnięte z uprawianych pól. Mieszkańcy powiadają, że drzewo to pozostawiono na pamiątkę, wycinając w XVIII wieku puszcę, by pokazywało dokąd wówczas sięgała. Dzisiaj nie ma ono pokroju drzewa puszczańskiego, jest stosunkowo niewysokie (13 m), a jego konary rozpościerają się szeroko. Jeśli jednak dobrze mu się przyjrzymy, zobaczymy, że główny pień piął się kiedyś ku górze i być może w młodości konkurował z sąsiadami w dążeniu do światła. Kiedy pozostał samotny, stał się dogodnym celem dla piorunów i dzisiaj dąb opowiada zarówno historię wycinania puszczy, jak i zmagañ z siłami przyrody.

Janusz Korbel

Tak wygląda ochrona Puszczy Białowieskiej - Dziedzictwa Ludzkości UNESCO (2014)